

Samlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur

Årgång 143 2022

I distribution:

Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda H. Rugg

Berlin: Stefanie von Schnurbein

Göteborg: Åsa Arping

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Torbjörn Forslid

München: Joachim Schiedermaier

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anna Albrektson, Thomas Götselius

Tartu: Daniel Sävborg

Umeå: Maria Jönsson

Uppsala: Torsten Pettersson

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Niclas Johansson (uppsatser) och Karl Berglund (recensioner)

Biträdande redaktör: Marcus Axelsson

Inlagans typografi: Anders Svedin

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2023 och för recensioner 1 september 2023. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–42–1

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2023

warm sensibilities as expressed in minimalist poetry and argues convincingly that this altogether too easy binarism has led critics to overlook the warm sentiments behind much of high modern concrete literature. Concrete poetry as a “cool medium”, Ørum argues, wanted to involve readers and their “warm” sensibilities in the performative completion of the work. In the final chapter of the volume, Hans Kristian S. Rustad also explicitly engages with contemporary media, technology, and different connotations of “cool” when discussing “Digital astro-evolution and ecological thinking in Johannes Heldén’s *Astroecology* (2016)”. Here a “cool” digital eco-critical work utilises technologies, media, archival texts, and multiple languages to depict a future Nordic dystopia in order to foster engaged readers.

As a collaborative work, the volume contributes significantly to on-going denationalising endeavours in literary history and Nordic studies by setting a broad regional framework for the undertaking, by inviting contributions from all corners of the Nordic region, and exploring the meanings, advantages, and challenges of adopting a regional perspective on literary history. In addition to its transnational and pan-Nordic scope, it is ambitious in its interdisciplinary breadth as the chapters individually explore multiple ways in which the literary texts can be read against wider geographical, historical, social and medial backgrounds. The multiplicity of approaches represented in *Exploring Nordic Cool* is indeed commendable and constitutes a central feature of this volume, with studies informed variously by cultural studies, ecocriticism, decolonialism, gender studies, intersectionality, reception studies, affect studies, new economic criticism, literature and law, place-making, and intermediality studies. The significance and value of this combined effort is, therefore, its ambitious interdisciplinarity and multi-disciplinarity, its coverage of a wide geographical area and historical span and the resulting case studies, which introduce readers abroad as well as within the Nordic region to both canonical and, especially, non-canonical works placed in new constellations that do not obsess over maintaining national borders, disciplinary purity, or received traditions.

Jakob Stougaard-Nielsen

From Dust to Dawn. Archival Studies After the Archival Turn, red. Ann Öhrberg, Tim Berndtsson, Otto Fischer & Annie Mattsson. Studia Rhetorica Upsaliensia 8. Uppsala 2021.

På senare år har arkiv blivit något av ett modeord, i så hög grad att det ibland talas om en *archival turn* inom humaniora. Ordet arkiv har dock många innebörder. Vi som är verksamma inom ämnet arkivvetenskap rör oss vanligen med en ganska snäv definition: ett arkiv består av de handlingar som skapas av eller inkommer till en arkivbildare – en myndighet, en organisation, ett företag, en privatperson eller familj – inom ramen för en verksamhet.

”Vändningen” handlar emellertid om ett mycket bredare arkivbegrepp, i hög grad inspirerat av tänkare som Foucault, Derrida, Vismann och Ernst. Makt och maktrelationer är här av central betydelse, men ”arkivet” kan också stå som beteckning för alla former av resurser för kunskap och kunskapsproduktion. Detta breda och mer metaforiska arkivbegrepp inspirerar såväl konstnärer som forskare, medan kritiker kan invända att det riskerar att bli intetsägande och att den smalare definitionen är nödvändig.

Även den arkivvetenskapliga litteraturen uppmärksammar numera i hög grad maktrelationer. Fokus ligger då särskilt på hur arkivariater och arkivinstitutioner påverkar möjligheterna till historiskrivning genom att avgöra vilka handlingar som bevaras, hur de ordnas, förtecknas och tillgängliggörs. Ibland förekommer även en diskussion om att arkivbegreppet borde utvidgas. Exempelvis har Jeannette Bastian framfört att den årligen återkommande karnevalen på en karibisk ö i sig skulle kunna betraktas som ett arkiv. Sådana inlägg hör dock inte till vanligheten och ännu mindre vanligt är det att de olika arkivuppfattningarna möts. Ett tillfälle för sådana möten var en konferens i Uppsala 2017, arrangerad inom ramen för det VR-finansierade projektet ”Knowledge, Power and Materiality. Archives in Sweden 1727–1811”. Bidragen till konferensen föreligger nu i antologin *From Dust to Dawn. Archival Studies After the Archival Turn*, utgiven av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet.

Vändningens teoretiska och metodiska följder för arkivbaserad humanistisk forskning diskuteras i antologins inledningskapitel av de fyra redaktörerna Berndtsson, Fischer, Mattsson och Öhrberg. Inte minst betonar författarna att arkivhantering

är en mångfasetterad process och att historisk kunskap förutsätter att forskaren även beaktar arkivens och dokumentens historia. Mot denna bakgrund vidareutvecklar Samuel Edquist olika arkivuppfattningar och argumenterar för ökade kontakter dem emellan.

Till att börja med påpekar Edquist att arkivhantering inte enbart handlar om bevarande utan minst lika mycket om aktiv förstörelse och att den allra största delen av all information inte bevaras långsiktigt. Ett välordnat arkivs prydliga förteckningar döljer det slumpartade i vad som faktiskt bevarats. Vidare har det på senare tid uppstått en klyfta mellan historiker och arkivarier. De förstnämnda använder inte längre arkivhandlingar som källmaterial i lika hög utsträckning som tidigare. Arkivarierna å sin sida har insett det omöjliga i att vid beslut om gallring och bevarande förutse forskningens behov (även om de ofta fortfarande försöker). Inom arkivarietjänsten har det också utvecklats en klyfta mellan de som tar hand om traditionella analoga handlingar och de som hanterar digital information ute i verksamheterna vid myndigheter och organisationer. Denna uppdelning avspeglas även inom den arkivvetenskapliga forskningen och utbildningen. Till detta kommer alltså den nämnda klyftan inom den akademiska världen, där olika perspektiv och egna tolkningar av nyckelbegrepp gör att man har svårt att förstå varandra. En följd har blivit att litteratur inom traditionella humaniorämnen, även om den uttryckligen handlar om arkiv, ofta helt saknar arkivvetenskapliga referenser. Och omvänt håller sig den arkivvetenskapliga forskningen till stor del inom sin egen bubbla.

Det mest renodlat arkivvetenskapliga bidraget i antologin är artikeln "Determining the Value of a Digital Archive – The Framework for the 'Archive-As-is'" av Geert-Jan van Bussel. I detta teoretiskt intressanta inlägg utvecklas ett ramverk för förståelsen av digitala arkiv i ett organisatoriskt sammanhang. Modellen är enligt min mening alltför komplex för att vara riktigt användbar, men den förtjänar att diskuteras som alternativ till den på senare tid dominerande *Records Continuum*-modellen (en modell som alla arkivvetare är bekanta med men som torde vara tämligen okänd bland övriga humanister). Trots att denna antologi är ett medvetet försök att förena flera olika synsätt på arkiv framstår ändå bidraget som lite udda i sammanhanget. van Bussels modell borde uppmärksammas i arkivvetenskapliga kretsar, vilket nu troligen inte kommer att ske i lika hög grad som om den hade pre-

senterats i en specialiserad tidskrift som exempelvis *Archival Science*. Denna min reflektion illustrerar samtidigt problemet med den klyfta som Edquist visar på.

I övrigt erbjuder antologin en rik provkarta på aktuell forskning om arkiv och arkivarier i olika delar av Europa under de senaste femhundra åren. Bidraget från på feijó behandlar den portugisiska inkvisitionen under 1500-talet. I en starkt Foucaultdoftande text fokuseras notarien, den osynlige författaren till ödesdigra och strikt hemliga protokoll. 1600-talet står i fokus för Johan Sjöbergs undersökning av Uppsala universitetsarkiv. Denna tidigare oskrivna historia visar hur maktrelationer i olika riktningar – kungen, universitetskanslern, universitetets egna anställda, staden Uppsala – formade arkivets innehåll.

1700-talet fokuseras i Ine Fintlands och Torkel Thimes närstudie av förteckningar av Akershusarkivet, det norska Riksarkivets föregångare. Med utgångspunkt i Foucaults *épistémè*-begrepp diskuteras arkivariens dubbla roll som opartisk nedtecknare av fakta och som författare. 1700-talet återkommer i Merit Laines bidrag om drottning Lovisa Ulrikas samling av historiska dokument. En slutsats är att drottningen genom sina beslut om bevarande och gallring medvetet försökte kontrollera sitt och maken Adolf Fredriks eftermäle. Även Ann Öhrberg diskuterar 1700-talsarkiv, nämligen de som dokumenterar den herrnhutiska väckelse-rörelsen. Begreppen genre och paratext stöder en analys av levnadshistorier nedtecknade av kvinnliga medlemmar, vilka – delvis på grund av arkivens organisation – förpassats till en undanskymd plats i rörelsens historieskrivning. Ett kort men intressant bidrag av Otto Fischer visar, med exempel från 1700-talet och 1900-talet, hur arkivhandlingar vid en närmare granskning kan avslöja en hel del om upphovspersonernas känsloliv och personlighet.

Aspekter av 1900-talet har också dokumenterats genom *oral history*. Malin Thor Tureby tittar närmare på Nordiska museets insamling av svensk-judiska minnen med en analysmetod inspirerad av Butlers sårbarhetsbegrepp (*vulnerability*). Undersökningen visar hur intervjuformulärets och intervjuarens sätt att ställa frågor påverkar informanternas svar. Oavsiktligt konstrueras på så sätt en bild av judiskhet som något icke-svenskt. I sitt andra bidrag behandlar Samuel Edquist den i arkivsammanhang kanske mest avgörande frågan av alla, den om vilken arkivinformation som bevaras och vilken som förstörs (i den engelskspråkiga litteratu-

ren sammanfattat i termen *appraisal*). Edquists systematisering av argumenten för bevarande respektive förstörelse är ett värdefullt bidrag till forskningsläget på området. Empiriskt fokuserar artikeln begreppet etisk gallring och som exempel tjänar en studie av det sena 1900-talets debatt kring socialtjänstens handlingar och hur den utmynnade i den speciella urvalsmodell som kallas intensivdataområden. Boken avslutas med ett humoristiskt bidrag av Fabian Kastner, baserat på hans bok *Medelsvenskens arkiv* (2017). Brottstycken ur ett imaginärt arkiv formar sig till en satir över en förhoppningsvis inte särskilt typisk 1900-talsmänniskas liv.

Sammanfattningsvis är *From Dust to Dawn*, som så många andra konferensvolymen, en aning spretig. Men det är väl också oundvikligt om ett syfte är att vara en mötesplats och överbygga klyftor. Boken rekommenderas som läsning för alla som på något sätt intresserar sig för arkiv som idé och handfast verklighet.

Reine Rydén

Maria Hansson, *Osynliga band. Folketro som medel för social kritik i Victoria Benedictssons, Anne Charlotte Lefflers och Selma Lagerlöfs författarskap*. Makadam. Göteborg & Stockholm 2021.

Utgångspunkten för Maria Hanssons litteraturhistoriska arbete *Osynliga band. Folketro som medel för social kritik i Victoria Benedictssons, Anne Charlotte Lefflers och Selma Lagerlöfs författarskap*, i en franskspråkig version framlagt som doktorsavhandling vid Sorbonne-universitetet i Paris med Sylvain Briens som handledare, är att de kvinnliga författarna intog en framstående position inom det moderna genombrottet i Skandinavien – i synnerhet i Sverige. Enligt Hansson har dock författarskapen blivit omstridda. I sina i huvudsak ”verklighetsbaserade” verk väljer Benedictsson, Leffler och Lagerlöf att föra in stoff från nordisk folktrötrollen, näcken, lindormen. Varför? Hanssons tes är att detta görs av strategiska skäl för att delvis förkläda ett kvinnoemancipatoriskt perspektiv, så att detta blir mer acceptabelt för en bredare (också manlig) publik. Folktron används för att indirekt kritisera samhällets normer. Hansson går så långt att hon menar att folktron skulle kunna förmedla ”en kvinnlig utopisk vision” (20).

Monografin inleds med tre allmänna kapitel, vilka behandlar kvinnligt skrivande, övernaturliga

inslag i litteraturen och sagan som inblick i det erotiska, varefter så kallade övernaturliga inslag i Benedictssons *Pengar* (1885) och *Den bergtagna* (1890), Lefflers *En sommarsaga* (1886) och Lagerlöfs noveller ”Riddardottern och havsmannen” och ”Spökhanden” samt i viss mån debutromanen *Gösta Berlings saga* (1891) diskuteras i detalj.

Hanssonens projekt är dessvärre behäftat med två svårigheter. Den första rör tanken att realismen, och blott realismen, representerar en verklighetsbaserad estetik. Men redan i Strindbergs företal till *Fröken Julie* (1888) och ännu tydligare hos Roland Barthes framgår att även realismen är en konstruktion. I princip uppstår således såväl Strindbergs Arvid Falk och Benedictssons Selma Berg funktioner i texten på i princip samma nivå som exempelvis Dovregubben, medan blåbärsplöckaren i skogen oftast kan åberopa kriterier för att skilja mellan ett skogstroll och en pensionär. Det andra problemet är att Hanssons syn på det övernaturliga får oss läsare att se de tre författarna som i första hand saksproseförfattare och agitatorer i kvinnosaken och inte som konstnärer. Om så vore fallet skulle de väl ha valt Sophie Adlersparres (Esseldes) metod att verka i offentligheten via tidskrifter och föreningar och inte skildrat sin skaparvanda i brev och dagböcker? I synnerhet vad gäller Selma Lagerlöf kan vi i detalj följa hennes problem med inspirationen i korrespondensen.

Hansson ger läsaren en kort inledning om det moderna genombrottets estetik, formulerad i Danmark av Carl Plough och Georg Brandes, och det svenska litterära åttitalet. Jag vill dock reservera mig mot hennes och Briens tanke att författarnas aktivitet skulle ligga bakom ”skapandet på 1930-talet av ett jämlikt och enat politiskt program” (14). Den tycks mig alltför idealistisk. Kvinnan blir hos Brandes ett redskap i avslöjandet av förtryck av kropp och själ, framhåller Hansson. Däremot framgår inte hos Brandes hur viktiga de kvinnliga författarna var i samhällsdebatten. (Först i Pil Dahlerups doktorsavhandling från 1983 framgår detta.) Termen ”indignationslitteratur” applicerades ofta på de kvinnliga författarskapen, exempelvis Lefflers, men icke på den nog så indignerade August Strindbergs. Konstsagan, som hos Hansson inte som brukligt förankras i romantiken utan i tiden för Skansens grundande och Helena Nybloms skapande, blev ett viktigt medium för de kvinnliga författarna. Teoretisk inspiration har hämtats från Elaine Showalter och Edwin Ardeners diskussion om ”muted groups”. Vi får också en kort forsk-